

TURGUT ÖZAL'IN POLİTİKALARINDA EKONOMİK RASYONALİZM **Economical Rationalism in the Policies of Turgut Özal**

M. Zeki DUMAN*

Abstract

In this paper the rationalist policy, which liberal conservative aspect is dominant and more often aiming economic development, of Turgut Özal, who prominent figure of the recent Turkish political era, will be discussed. Özal, acceding under the shadow of the 1980 coup, adopting a pragmatist and populist approach both in economy and politics and national and international politics, has succeeded in becoming an important political figure during his period. Especially after the World War II, the fall of the social democrats who imposed social and economic responsibilities to the state, promising social prosperity, equality, justice and security from office and the right political view replacing them gave the opportunity of merging with the capitalist capital under the name of structural compliance policies to the Özal government. For Özal's policy of modernization, prosperity, development and being strategic in international affairs was directly related to the cyclical developments in the outside world and the new right policy offered him the chance to realize just these projects. Therefore, the policies of Özal cannot be discussed separately from the new world order in which globalisation and the liberation of politics has started.

Keywords: Özal's economy policy, Neo-liberalism, New right politics, Globalisation, Modernization.

* Yrd.Doç.Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Özet

Bu bildiri, yakın dönem Türk siyasetinin çok önemli simalarından biri olan Turgut Özal'ın; liberal-muhafazakâr tonu ağır basan ve çoğunlukla ekonomik kalkınmayı temel alan rasyonalist politikası ele alınacaktır. 1980 darbesinin gölgesi altında iktidara gelerek, gerek ekonomi ve siyasette gerekse iç ve dış politikada pragmatist ve popülist bir tutum takınan Özal, döneminde önemli bir siyasi aktör olmayı başarmıştır. Özellikle II. Dünya savaşı sonrası devlete, sosyal ve ekonomik sorumluluklar yükleyen, toplumsal alanda refah, eşitlik, adalet ve güvenlik vaat eden sosyal demokratların iktidardan düşmesi ve yerine yeni sağ siyasetin geçmesi, Özal hükümetine, yapısal uyum politikaları adı altında kapitalist sermaye ile bütünleşme olanağını vermiştir. Zira Özal'ın modernleşme, kalkınma, gelişme ve dış ilişkilerde stratejik davranma politikası, dış dünyadaki konjonktürel gelişmelerle doğrudan ilişkiliydi ve yeni sağ siyaset, ona tam da bu projeleri gerçekleştirme olanağını tanıdı. Bu açıdan Özal'ın politikaları, ekonominin küreselleşmeye ve siyasetin liberalleşmeye başladığı yenedünya düzeninden ayrı bir biçimde ele alınamaz.

Anahtar Kelimeler: Özal'ın ekonomi politikası, Neo-liberalizm, Yeni sağ siyaset, Küreselleşme, Modernleşme.

Giriş

12 Eylül 1980 darbesi, Türk politik kültüründe iki önemli değişiklik yaratmıştır. Bunlardan biri, Cumhuriyet epistemolojisinin felsefi ve ideolojik dayanaklarının ve kurucu unsurlarının değişmeye başlaması, ikincisi merkezîyetçi ve devletçi zihniyetin yerini, yeni siyaset biçimlerine bırakmış olmasıdır. Askeri darbenin öngöremediği bu iki değişim, küresel dünyada yaşanan politik gelişmelerle doğrudan ilişkiliydi. Zira 80'lerin başında başta iletişim ve ulaşım olmak üzere uluslararası alanda coğrafi sınırları ortadan kaldıran, kendisini lineer bir süreç olarak dayatan, geleneksel ulus devlet formunu aşındıran ve adına küreselleşme denilen yeni bir evre yaşanıyordu. Bu evre, modern devletin klasik fonksiyonlarında değişim ve tahribata yol açmakla kalmadı, enformasyon, bilgi transferi, sermaye ve emeği de ulus aşırı ölçekte akışkan hale getirmek suretiyle toplumları adeta küçük bir köye dönüştürdü. Bu değişim evresinden en çok ekonomik ve politik kurumlar etkilendi. Çünkü söz konusu süreç, sadece sermayenin yeniden örgütlenmesini ve piyasada belirleyici bir güç haline gelmesini değil, devletin de geleneksel rol ve işlevlerini terk ederek kendisini yeniden tanımlama ihtiyacını hissetmesine yol açtı.

Klasik devletin rolünde meydana gelen bu yapısal değişimden, hiç şüphesiz ki dünya toplumları etkilendi. Özellikle de, 90'ların başında Doğu Blok'unun tamamen çökmesi, soğuk savaşın sona ermesi ve hemen akabinde Amerika merkezli yeni bir dünya düzeninin kurulmaya başlanması, hem uluslararası ilişkilerde hem de ekonomi dünyasında küresel dengeleri alt üst etti ve Türkiye, bu durumdan en çok etkilenen ülkelerin başında yer aldı. Çünkü Türkiye, II. Dünya Savaşından sonra hem Batı dünyasıyla birlikte hareket etmiş, başta NATO olmak üzere birçok kuruma üye olmuştu hem de Batı'nın sadık bir müttefiki olarak soğuk savaş döneminde önemli bir rol üstlenmişti. Ancak, Varşova Paktının çökmesi ile birlikte Türkiye bu konumunu önemli oranda yitirdi.

1980 ve 90'ların başında dünyada bu değişim ve dönüşümler yaşanırken Türkiye'de de askeri bir darbe gerçekleşti. Sivil iktidara karşı yapılan darbe, beraberinde iki önemli sonuç doğurdu: Bunlardan biri, darbeye birlikte demokrasinin sekteye uğratılmış olması ve bundan dolayı Türkiye'nin dış dünyadan soyutlanmış olmasıydı. Çünkü antidemokratik bir düzeni içeren ve sivil egemenliği ortadan kaldıran askeri darbeler ne Avrupa devletleri, ne de Amerika sempatiyle yaklaşamazdı. Nitekim söz konusu devletler, darbe girişiminin hemen akabinde Türkiye ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmişlerdir. Ancak bu durum, Türkiye'nin sadece kendi içine kapanarak dünyadan uzaklaşmasına, uluslararası alanda yalnızlaşmasına ve baskıcı bir rejime terk edilmesine sebebiyet vermeyecekti, aynı zamanda üç yıl sonra iktidara gelecek olan Özal hükümeti ile birlikte sivil inisiyatif, çok daha güçlü bir biçimde siyasete yön verecekti.

Ülkeyi, 12 Eylül darbesine götüren nedenlerin başında toplumsal çatışmaların ileri bir boyuta varmış olmasıydı. Özellikle sağ ve sol fraksiyonlar

arasında yaşanan ideolojik kutuplaşmalar, toplumsal düzeni adeta tehdit etmekteydi. Buna, ekonomik sıkıntılar da eklenince sivil otoritenin olayları kontrol etme imkânı da ortadan kalkıyordu. Nitekim askerler, darbe girişimini savunurken hep bu nedenlerin arkasına sığınmışlardır. Demokrasiyi askıya alan, temel hak ve özgürlükleri yok eden bu darbenin iki amacı olduğu söylenebilir: Ordu gerçekleştirdiği bu darbeye öncelikle; siyaset kurumu üzerindeki baskısını ve vesayetçi sistemini devam ettirmeyi, hükümetin yönetsel başarısızlığı söz konusu olduğunda buna müdahale edebileceğini, muktedir bir güç olarak cumhuriyetin ve rejiminin muhafızı olduğunu göstermeyi hedeflemiştir. Nitekim askerler, darbeleri meşru göstermeye çalışırken veya kendilerini savunurken hep bu nedenleri gerekçe olarak göstermişlerdir. İkincisi ordu, hiçbir zaman ülkeyi sürekli askeri bir rejimle yönetmeyi düşünmemiştir. Amaç, yaşanan kaotik ortamı bertaraf etmek, düzeni yeniden tesis etmek, çatışma ve kutuplaşmaları önleyerek tekrar demokrasiye geçmek, ancak önceki dönemden farklı olarak yeni siyasal anlayışlara ve ideolojik örgütlenmelere izin vermeyecek şekilde iktidarı, Türk-İslam sentezini öne çıkaran politik bir oluşuma emanet etmektir.

1982 Anayasası söz konusu bu kaygılar temelinde hazırlanmış ve o günün olağanüstü koşulları altında halka onaylatılmıştı. Ancak, 6 Kasım 1983 genel seçiminde Anavatan Partisinin birinci parti olarak ortaya çıkması, ülkeyi yöneten Milli Güvenlik Konseyini pek memnun etmemişti. Çünkü Özal önderliğinde kurulan bu parti, hem sivil bir karakter taşıyordu hem de parti üyeleri muhafazakâr eğilimli kişilerden oluşuyordu. Bu durum doğal olarak orduyu tedirgin ediyordu. Hatta Özal'ın, hem sağ hem de solda yer alan siyasi anlayışları kucaklayacağını, siyasal ve ideolojik çatışmalardan uzak duracağını, ekonomik anlamda yapısal reformlara öncelik vereceğini, ülkenin huzur ve barışa olan ihtiyacını gidereceğini söylemesi bile ordunun bu kaygılarını gideremedi. Ancak, ordunun yapabileceği pek fazla bir şey de kalmamıştı. Çünkü halk, tercihini sivil iktidardan yana kullanmıştı ve bunu dikkate almamak veya bu tercihi göz ardı etmek mümkün değildi.

Darbe sonrasında yaşanan bir dizi gelişme -uluslararası baskının artması, özellikle Amerika'nın Özal ismine sıcak bakması, ekonomik ve siyasi problemlerin giderek artması ve bir sivil hükümetin acilen kurulması fikri- Özal'ın iktidara taşınmasını kolaylaştırdı. Yukarıda da vurgulandığı gibi, Türkiye'nin uluslararası camiadan dışlanmayı göze alamaması, bir an önce sivil bir hükümete geçmek isteği ve birçok ülkenin darbe yönetimine karşı tavır almaları, bu süreci doğrudan etkiledi. Hem darbe yönetiminin Türk-İslam yanlısı bir hükümeti destekleme fikri, hem de yerli burjuvazinin de bu yöndeki talebi Özal'ı başa getiren en önemli etkenler oldu. Nitekim darbeden hemen sonra işadamları Vehbi Koç'un, Kenan Evren'e yazdığı mektupta, Özal için dile getirdiği, "bu dönemde mevcudun içinde meselelerimizi en iyi bilen insandır ve dedikodulara

bakmadan kendisini tutmakta fayda vardır” (Sönmez, 1987: 346-50) şeklindeki telkini bu açıdan manidardır.

Bu koşullar içinde iktidara gelen Özal, karizmatik, pragmatist ve reformist kimliği ile dünyada önemli bir lider imajını veriyordu ve bu imaj onu uluslararası siyaset sahnesinde de öne çıkarıyordu. Çünkü Özal, dünyada meydana gelen ekonomik ve politik değişimi önemsiyordu ve Türkiye'nin mevcut haliyle bu değişime ayak uyduramayacağını düşünüyordu. Bir tarafta askeri vesayetin hâlâ hüküm sürdüğü, cumhurbaşkanının asker kökenli olduğu bir dönemde bütün bu değişimleri yapacak güçlü bir hükümetin varlığı, diğer taraftan menfaatleri gideceği için değişime karşı gelen ve buna direnç gösteren güçlerin etkisizleştirilmesi gerekiyordu. Nitekim Özal'ın iktidara geldiği günden ölümüne kadar, ona karşı cephe alan ve eleştiri sınırlarını zorlayan bazı güçler hep var oldu.

Milli Güvenlik Konseyinin seçimlerde desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisinin hezimete uğraması ardından Özal'ın iktidara gelmesi, darbenin hedeflediği amaçları sekteye uğrattı ve Türkiye'de siyasetin adeta rotası değişti. O güne kadar sürdürülen merkezîyetçi ve devletçi politikalar, Özal'la birlikte yerini sivilleşme ve demokratikleşmeye bıraktı. Özellikle ekonomik ve politik alanda sivil inisiyatif öne çıktı ve klasik devlet anlayışı terk edilmeye başlandı. Bundan dolayı Özal dönemi, geç Osmanlı döneminden erken Cumhuriyet dönemine ve oradan da günümüze kadar geçen süre içinde resmi söylemden bir kopuşu temsil eder. Hatta ilk kez bu dönemde devlet, makbul vatandaş tanımının dışına çıkarak, bireysel hak ve özgürlüklerin önünü açmak ekonomide teşebbüs hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, etnik ve dini kimliklerin kendilerini ifade etme hürriyetini tanımak amacıyla yasal düzenlemelere gitti. Bununla birlikte kırdan kente yaşanan hızlı göç, sanayileşme çabaları, ihracat artışı beraberinde yeni toplumsal dinamikler doğurdu, Anadolu sermayesinin örgütlenmesi ve ticari alanda öne çıkması liberal-muhafazakâr temelde yeni bir siyasi anlayışın doğmasına da vesile oldu. Ancak, konumuz Özal'ın siyaset felsefesini aştığı için daha çok onun ekonomi politikası ve bu politikada nasıl bir modernizasyon tasarladığı konusu üzerinde duracağız.

1980'lerde Yeni Sağ Siyasetin Ekonomi-Politiği

Bilindiği üzere 1980'lerde bütün dünyada, başta ekonomik ve politik olmak üzere teknolojik ve askeri alanlarda hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmış, adına küreselleşme denilen bu süreç beraberinde yeni bir dünya düzeni tesis etmeye çalışmıştı. Küresel kapitalizmin, ulusal devletlerin egemenlik alanlarını daraltması ve sınırlarını aşındırması, sermaye hareketlerinin ve uluslararası şirketlerin önündeki engellerin kalkması, en başta gelişmekte olan toplumların ileri ülkelerin etki alanlarına maruz bırakmıştır. Bu

durum, doğal olarak bir tür bağımlılığa yol açmış, ileri toplumların nüfuz alanları genişlemiştir. Bu açıdan ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel boyutlar da içeren küreselleşme olgusu, bütün dünyada varolan dengeleri değiştirmekle kalmayıp, yeni politik sistemlere de kapı araladı. Nitekim 1980'ler, soğuk savaşın bittiği ama yeni bir dünya sisteminin gündeme geldiği yıllardır. Batı'nın liberal demokrasisi ve küresel kapitalizmi karşısında varlık gösteremeyen sosyalist rejimler, kısa bir süre sonra çöktüler. Bu durumdan sadece Doğu Avrupa'daki sosyalist devletler değil, Batı Avrupa'daki demokratik toplumlar da etkilendi.

Küreselleşme ve sermaye hareketlerinin dünya ekonomisini yeniden biçimlendirmesi, yukarıda vurgulandığı gibi en çok sosyalist ve sosyal demokrasi ile yönetilen ülkeleri hedef aldı. 1970'lerin başında ideolojik bir kriz yaşayan ve iktidara geldiği toplumlarda hayal kırıklığı yaratan bu yönetimler, yerlerini muhafazakâr ve liberal hükümetlere bırakmaya başladı. Çünkü Keynes'yen iktisadi politikalar uygulayan bu hükümetler, başta eğitim ve sağlık alanı olmak üzere sosyal güvenlik, altyapı hizmetleri, işsizlik ve konut gibi sosyal refahı artırıcı politikalarda başarılı olamadılar. Kapitalist sistemi dünya ölçeğinde yaygınlaştıran küreselleşme süreci, ekonomide neo-liberalizmi, siyasette de muhafazakârlığı savunan yeni bir anlayışa kapı araladı. Adına yeni sağ denilen bu anlayış tarzı, refah devletinin başarısızlığını gerekçe göstererek öne çıkmaya çalıştı. Çünkü bu siyaset felsefesi, bütün krizlerin ve toplumsal sorunların sebebini refah devletinde görüyor, devletin başta ekonomi olmak üzere, sosyal ve siyasal yaşamda müdahil bir güç olarak bulunmasının sakıncalarını dile getiriyor ve sağlıklı bir toplumun varlığını, yetkileri kısıtlanmış bir devlet anlayışında görüyordu. Yine bu anlayışa göre, bütün kötülüklerin kaynağında devletin bireysel özgürlüğü kısıtlayan tutumu yatmaktadır. Onun için yeni sistemde, devleti küçültmek, devletçilikten vazgeçmek, bireysel girişimin önündeki engelleri kaldırmak ve kaynakları özelleştirmek gerekiyordu.

Bu temel düşünceler üzerinde somutlanan yeni sağ siyaset, ilk kez 1980'lerin başında Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher ve ülkemizde de Özal dönemiyle gündeme geldi. Hem liberal hem de muhafazakâr bir ideolojiyi içinde barındıran ve esas esprisini rasyonel birey, serbest piyasa ve özel mülkiyet düşüncesinden alan bu siyaset tarzı, bir yandan sosyal devletin bittiğini ilan ediyor, diğer yandan devletin yeniden yapılandırılmasının gerekliliğini dile getiriyordu. Bu yeni yapılanmada, devletin her alandan elini eteğini çekmesi ve piyasayı bireylerin özgür iradelerine bırakması inancı yatmaktaydı. Çünkü yeni sağ anlayışa göre devletin piyasaya müdahalesi, sosyal adaletsizliği yaratıyor, bireyler arasında rekabeti engelliyor ve gelişmeye sekte vuruyordu. Onun için devlet, bir ajan ve yönlendirici bir güç olarak piyasadan uzaklaşmalı, sadece denetim ve koruma işini üstlenmelidir. Sosyal refahı artırmak, kamusal hizmetleri gidermek özellikle de altyapı-su, elektrik, kanalizasyon, enerji- eğitim ve sağlık giderlerini karşılamak, devletin sorumluluğunda olmamalı, bu tür hizmetler, bölgesel ve yerel otoritelerin, cemaatlerin aile ve okul birliklerin

inisiyatifine bırakılmalıdır. Bu açıdan yeni sağ siyaset, bir taraftan serbest piyasa, özel girişim, özel mülkiyet, anayasal hükümet, hukuk devleti, sınırlı devlet ve tam rekabeti öne çıkartırken, diğer taraftan devletin sorumluluk alanlarını budamakta, yapılması gereken birçok işi geleneksel ve dinsel kurumlara tevdi etmekteydi. Amaç, ekonomik açıdan küçük ama siyasi açıdan güçlü bir devlet anlayışının yerleştirilmesiydi.

Turgut Özal, hiç şüphesiz ki, bu anlayışa uygun bir siyaset tarzını benimseyen liderlerin başında gelmekteydi. 80 Darbesinin akabinde yapılan ilk genel seçimde tek başına iktidar olmayı başararak, gerek sosyal devlet anlayışını dışlayan politikalarıyla, gerekse geleneksel ve dinsel değerlere yaptığı vurguyla Türkiye’de yeni sağ ideolojiyi uygulamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Thatcher’in, Özal’ı her açıdan desteklemekle kalmayıp, onu dünyada yeni sağ siyasetin öncülerinden biri olarak takdim etmesi manidardır. Özal ise, gerek yurtiçinde yaptığı gezilerde ve basına verdiği demeçlerde, gerekse yurtdışı gezilerinde bu siyasetin gerekliliğine olan inancını dile getirmiş, Türkiye’nin mevcut siyasi ve ekonomik hâliyle modernleşemeyeceğini, her alanda yeni bir siyasi anlayışa ihtiyaç duyduğunu ve bunu gerçekleştirebilecek tek kadronun da kendi partileri olduğunda ısrar etmiştir. Devletin yeniden yapılandırılmasında sadece ekonomik reformların yeterli olamayacağını, politik zihniyetin de değişmesini isteyen Özal, bunun için öncelikle devletin yeniden tanımlanması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre öncelikle devletin görev ve sorumluluk alanları çizilmeli, devlete kutsal değer atfedilmemeli, aşkın devlet anlayışından sivil devlet anlayışına geçilmeli, vatandaşına görev yükleyen değil, ona hizmet eden ve en önemlisi her şeyi devletten beklememek ve devletin de her şeye bulaşmamak gerektiğini dile getirmiştir.

İktidarı boyunca Türkiye’deki klasik devlet anlayışına alerji duymuş olan Özal, kendini yenilemeyen ve çağa ayak uyduramayan bir devlet zihniyetinin geri kalmaya mahkûm olacağına inanmıştır. Çünkü ona göre dünyamız yakın bir dönemde çok hızlı bir biçimde değişecektir ve bu değişimin bir boyutu kürselleşmenin yaratacağı ekonomik rekabette, diğer boyutu da politik alanda olacaktır. Ancak, burada belirleyici olacak nokta, yeni sağ siyaset ve bu siyasetin öne çıkarttığı değerler olacaktır. Nitekim Özal, 5 Kasım 1991’de, “Dış Politika ve Ekonomi Açılırlarından Türkiye’nin Stratejik Öncelikleri” adlı sempozyumun açılışında, iktidarları döneminde neden refah devleti anlayışı yerine, yeni sağın bireyciliğe dayalı serbest piyasa anlayışını tercih ettiklerini şöyle ifade etmeye çalışmıştır:

“20’nci asrın ilk ve ikinci çeyreğinde, revaçta bulunan usul, refah devletiydi. O bitti artık. Devletin refahı temin etmesi diye bir şey önümüzdeki asırda yok. Yani eğer bu yanlış tercihe kalkarsak, hakikaten Türkiye’yi çok geriye atarız. Hatta asrın üçüncü çeyreğinden gelen bir sosyal devlet mefhumu var. O da bitiyor. Devletin rolü değişiyor. Yerine insanın rolü geliyor...21’nci asra doğru giderken, her şeyi temin eden devlet yok, bitti. Yerine süratle, ferdin çok

daha hareketli, üretken, yaratıcı olduğu, olabileceği, çok daha serbest bir ortam meydana gelecek” (Özal: 1992: 22–23).

Böylece sosyal devlet mefhumunun bittiğini ilan eden Özal, sosyal devlet anlayışıyla günümüz dünyasının sorunlarının çözülemeyeceğini, kaldı ki devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirmekten uzak olduğunu, bürokrasiye boğulmuş hantal bir yapı arz ettiği için de klasik rol ve fonksiyonlarını yerine getirmeyeceğini savunmuştur. Onun için liberalizm, tam da bu çıkmazı açacak ve devleti yeniden diriltecek tek siyasi tercihtir. Çünkü yeniçağda devlet değil, birey esas olacaktır. Bireysel özgürlüğün ve girişimci ruhun desteklenmesi, hem sosyal gelişmenin ve kalkınmanın hem de kendi sorunlarıyla başa çıkamayan devletin önünü açacaktır. Bundan dolayı modernleşme, ancak devletin bir üretim ve istihdam kapısı olarak görülmesiyle değil, bireylerin özgürce piyasada dolaşması ve üretim ile yatırım yapabilmesiyle mümkün olabilecektir. Özal, bu düşüncesini, 4–7 Haziran 1992’de Üçüncü İzmir İktisat Kongresinde şöyle ifade ediyordu. “Güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir; güçlü devlet harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelemeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir, güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir... aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır (Barlas, 2001: 263).

Aslında Özal’ın söz konusu ettiği ve betimlediği bu devlet anlayışı, tam da yeni sağ ideolojinin savunduğu görüşlerin bir özetidir. Yani, artık devlet, sağlık, eğitim, yol, su, elektrik gibi temel altyapı hizmetleri sunmaktan ve istihdam yaratmaktan vazgeçecek, bu alanlar girişimci bireylerin inisiyatifine ve serbest piyasanın işleyişine bırakılacaktır. Dolayısıyla bu süreçte devlete düşen görev, bir yandan piyasa ekonomisi ve tam rekabeti sağlamak, ihracat ve ithalatı serbest bırakmak, bireysel girişimciliği özendirmek ve kamusal hizmetleri özelleştirmek, diğer yandan güvenlik, adalet ve savunma gibi özel sektörün inisiyatifine bırakamayacağı konularda da etkin olmayı sağlamaktır. Devlete bir nevi “gece bekçiliği” veya “minimal devlet” rolünü biçen bu anlayış (Nozick, 2006: 59–60) liberal ideologlar tarafından hararetle savunulmuştur. Hatta ultra-liberaller, konuyu daha da ileri bir boyuta taşıyarak, devletin federatif bir yapıyla yönetilmesini, yerel otoritelere daha fazla yetki tanınmasını, kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığını sağlayacak anayasal bir düzenin tesis edilmesini ve böylece devleti, otoriterliğe sevk edecek her tür yetkiden arındırılmasını talep etmişlerdir.

Özal’ın Ekonomi Politikasının Rasyonalitesi

Türkiye, 1930’lu yıllardan itibaren, ekonomik alanda dışa bağımlılığı azaltmak ve iç tüketimi kendi kaynaklarıyla karşılamak amacıyla “ithal ikameci” sanayileşme stratejisini uygulamıştır. İktisatta gelişmek isteyen ülkelerin (take off) kalkış için başvurduğu bu yöntem, öncelikle ithal edilecek malların üretimini

ülke içinde gerçekleştirmek, ulusal sanayinin büyümesini teşvik etmek ve ülkeyi ekonomik açıdan kendine yeterli hâle getirmek amacını taşımış ve daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmaya çalışılmıştır. Ülkelerin gümrük duvarlarıyla korunmasını ve ithalatın kısıtlanmasını esas alan bu model, 1975 kriziyle birlikte miadını doldurmuş ve küreselleşme denilen yeni bir ekonomi-politik sistem ortaya çıkmıştır. Özal'ın 24 Ocak 1980 tarihinde kamuoyuna sunduğu ve ekonomide yapısal dönüşümü hedefleyen düzenlemeleri de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Temelde içe dönük gelişme modelinden ihracata dayalı sanayileşme modeline geçişi içeren bu düzenlemeler, öncelikle Türkiye'yi dışa açmak, kapitalist ekonomiyle bütünleştirmek ve yabancı sermayenin girişine izin vermek suretiyle kalkınmayı hedeflemiştir.

24 Ocak Kararları, hem Türk toplumunu hem de ekonomisini yeni bir yörengeye oturttu. Piyasa odaklı neo-liberal ekonomik politikalar, Türkiye'nin geleneksel maliye, iktisat ve dış ticaret rejimini kökten değiştirerek yeni bir süreç başlattı. Gerçekte söz konusu kararların içeriğine bakıldığında, aslında makro ekonomik dengelerin yeniden oluşturulmak istendiği, aynı şekilde o güne kadar sürdürülen ekonomik prensiplerin terk edilerek yerine yeni stratejilerin uygulanmaya çalışıldığı, içe kapanmaktan vazgeçip dışa açılmayı ve ihracat eksenli bir gelişme programının devreye sokulmak istendiği görülecektir. Çünkü yukarıda da vurgulandığı üzere, o güne kadar sürdürülen ekonomik programlar, Türkiye'nin yapısal sorunlarına çözüm getirmekten uzaktı ve yeni bir şeyler denemek gerekiyordu. Adına yapısal uyum veya istikrar politikaları denilen ve 24 Ocak kararlarıyla gündeme gelen düzenlemelerin temel hedefi de bu amaca yönelikti. Bu kararlarla, Türkiye'nin dış ödemeler dengesinin düzeltilmesi, sürekli açık veren bütçenin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, enflasyonun aşağıya çekilerek üretime dönük bir yatırım hamlesinin başlatılması ve bunların sonucunda dinamik, gelişmeye açık uluslararası piyasalara girebilen ve aynı zamanda ihracata dayanan bir ekonomik realitenin yaratılmasıydı. Bunun için öncelikli iş, piyasa güçlerini harekete geçirmek için onlara mali desteğin sağlanması, fiyatların serbest bırakılması, ihracat ve döviz gelirlerinin artırılması için de dış sermayeye ek teşviklerin verilmesi gerekiyordu (Başkaya, 2009: 190).

Bu kararların alınması ve savunulmasının gerisinde yatan başlıca teorik düşünceler ise şunlardı: Bilindiği gibi ithal sanayileşme döneminde devlet, hem yatırımcı hem de üretici bir aktör olarak ekonomik faaliyetlerde belirleyici bir rol oynuyordu. Ancak, 1972'den 1977'ye kadar sürdürülen bu politikalar, belli bir süre sonra sürdürülemez olmuştu. Özellikle, "aşırı değerli döviz kurunun ihracatçı sektörler açısından yarattığı dengesizlikler, sanayinin kullandığı döviz kendi iç dinamiği ile kazanamaması sonucunu doğurmuş ve ulusal ekonomi, yüksek enflasyon, yüksek kamu finansman ve cari işlem açıkları negatif büyüme hızlarına sürüklenmişti. Dış borç olanaklarının tümüyle tüketilmesi nedeniyle ithalatın finansmanı olanaksız hale gelmiş, bu da ithal girdilerine bağımlı sanayi

sektörlerinin daralmasına ve büyüme hızınının 1979'da % 0,4'e, 1980'de de, %-2,8'e düşmesine yol açmıştı" (Yeldan, 2009: 43). Bu durum, reel ekonominin irtifa kaybettiği ve refah devlet anlayışının da artık sürdürülemez olduğu gerçeğini ortaya koyduğundan ekonomi çevreleri, yeni önlemler almak ve yaşanan krizi aşmak için yeni stratejiler geliştirmeye çalıştılar.

Bu çalışmalar neticesinde neo-liberal iktisadi anlayış bir reçete olarak öne çıkarıldı. Çünkü 1980'lerde artık 'sosyal devlet' anlayışı iflas etmişti ve 'piyasa ekonomisi' alternatifi olmayan bir model olarak sunuluyordu. Böylece liberal siyaset, başta Amerika olmak üzere Kıta Avrupa'sında da yükselen bir değer haline geldi. Toplumun yerine bireyi, kamu'nun yerine özel sektörü ve emeğin yerine sermayeyi öne çıkaran bu anlayış, kısa bir süre içinde yeni hükümetlerin ekonomik programlarının ama temalarını oluşturdu. Bu dönemde piyasa ekonomisinin bu kadar hızlı bir biçimde yayılmasının altında yatan belli başlı nedenler ise şunlardı:

Birincisi, muhafazakâr ekonomik yaklaşımlar prestij kazanmıştı. İkincisi, çok uluslu şirketler ve gelişmiş ülkeler, fazla mal stoklarını eritmek amacıyla gelişmekte olan ülkelere ihraç politikalarında önemli değişiklikler yapmışlardı. Üçüncüsü, 1970'lerden sonra özellikle Güneydoğu Asya'daki bazı ülkeler, dışa dönük sanayileşme politikalarında önemli başarılar elde etmişlerdi ve dördüncüsü, uluslararası mali kuruluşlar, -IMF, Dünya Bankası, OECD- gibi ülkeler bu politikaları dayatmaktaydılar (Başkaya, 2009: 203). 24 Ocak Kararlarının alınmasında da hiç şüphesiz ki bu faktörler çok etkili olmuştur. Özellikle de IMF'nin gelişmekte olan ülkelere uyguladığı "yapısal uyum politikaları", en çok da Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkelerde uygulanmıştır. Onun için, ilan edildiği tarihten sonra Türk ekonomisinin rejimini değiştiren 24 Ocak Kararları neredeyse baştan sona IMF tarafından talep edilen düzenlemeleri içermiştir.

Bu düzenlemelerin başında; kur ayarlaması, kit zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması yer alıyordu. İkincisi, söz konusu program, salt bir istikrar niteliğini taşımaktan ziyade, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması hatta emeğe karşı güçlendirilmesi hedefini içeriyordu. Üçüncüsü, yapısal uyum politikaları adı altında sunulan program, yürütülen ideolojik kampanyalarla alternatifsiz program şeklinde sunuluyordu. Kamuoyunu ikna etmek için bu yöndeki propagandalar medya eliyle yapılmaya başlandı. Oysa bu kararlar, "1970'li yıllarda IMF'nin dış tıkanma koşulları altında bunalan pek çok az gelişmiş ülkeye empoze ettiği standart istikrar politikası paketi ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm bilinen unsurlarını içermektedir" (Boratav, 2010: 148). Nitekim bu dönemde IMF ile yapılan anlaşmalar, kısa ve orta vadede ekonomik istikrarı sağlayamamış, ülkelerin borçları katlanarak artmıştır.

Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası ile olan ilişkisini de bu açıardan değerlendirmek gerekir. IMF, Türkiye'den dışa açık bir ekonomik program ve

gelişen kapitalizme ayak uydurması noktasında ısrarcı olmuştur. 24 Ocak Kararları tam da bu istemleri karşılamak amacıyla hazırlanmış ve uygulamıştır. Ancak, her tür eleştiriye rağmen alınan bu kararlar, Türk iktisat tarihinde adeta bir devrim niteliği de taşımıştır. Neden mi?, Öncelikle bu kararlar, Türkiye'nin dış ticaret rejimini değiştirmeyi ve ekonomik ilişkileri liberalleştirmeyi hedeflemiştir. Bu hedefler belirlenirken, bir yandan kamu harcamaları kısaltılmış, serbest faiz ve düşük ücret politikası uygulanmış ve çalışanların ücretleri dondurulmuş, diğer yandan, yatırımlar bir süreliğine askıya alınmış, özelleştirmeye ağırlık verilmiş, ekonomi, ulus ötesi şirketlere açılmış ve bunun için de sıkı bir mali disiplin sağlanmaya çalışılmıştır (Özkazanç, 1995: 1218–1220). Türk ekonomisini serbest pazar sistemine göre yapılandırmayı, girişimci ruhu ortaya çıkartarak rekabeti, korumacılıktan vazgeçilerek ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeyi ve arz merkezli monetarist ilkeleri benimsemek suretiyle bütün ekonomik aktiviteleri serbest bırakmayı hedefleyen bu politikalar, aslında yeni sağ siyaset anlayışıyla birebir örtüşüyordu. Ekonomide stabilizasyonu sağlamayı amaçlayan bu kararlar, yukarıda da vurgulandığı gibi geleneksel Türk iktisat anlayışını makro ekonomik politikaları kökünden değiştiren bir milat olmuştur. Çünkü bu kararlar, Türkiye'de ekonomiyi dış rekabete açmış, yabancı sermayeyi özendirmiş, ekonomide devlet sektörünü daraltmış, devlet müdahalelerini minimuma indirmiş ve nihayet piyasa mekanizmalarının özgürce işlemesini sağlamıştır (Çavdar, 1992: 227).

Özal'ın ekonomi politikası, IMF yönlendirmeli, dışa bağımlı ve güdümlü bir özellik taşımaktan çok küresel kapitalizmle rekabet edebilecek bir sanayinin gelişmesini hedeflemiştir (Kaya, 2009: 238). Çünkü ona göre küreselleşme süreci, serbest pazar ekonomisini gerekli kılıyordu ve Türkiye hâlâ kendi içine kapanan ve rekabet edebilme şansı olmayan bir ülkeydi. Dışa açılmayı zorunlu kılan bu durum aynı zamanda ekonomide radikal önlemleri de gerekli kılıyordu. Nitekim Özal'a göre 24 Ocak kararlarının esas hedefi şuydu: “Biz asırlardan beri, bilhassa son 150 seneden beri bir gelişmişlik çemberi içindeyiz. Esas hedef, işte bunu kırmaktır. Tabii bunun için yapı değişikliği, zihniyet değişikliği elzemdir. Bunu yaparken alınacak örnekler de ileri batı ülkeleridir. Zaten Atatürk'ün ‘muasır medeniyet’ derken gösterdiği hedef de batıdadır. Şimdi bu hedefe giderken nedir sıkıntımız? Biz tarihten gelen sebeplerle içine kapalı bir toplum haline gelmişiz. Mühim olan mesele, bu toplumu bütünüyle dışarıya doğru açmaktır, bu da tabii zaman içinde olacak bir şey. Ben insanımızın kabiliyetine inanıyorum. İyi bir organizasyon, iyi bir sevk ve idareyle bu meseleler çözülebilir” (Ulagay, 1987: 71).

Türk ekonomisini küresel kapitalizme entegre etmeye çalışan Özal, iktidara geldikten kısa bir süre sonra uyguladığı liberal politikalarla, hem Ortadoğu ve Asya ülkeleriyle hem de Amerika ve Avrupa'daki ülkelerle çok önemli ilişkiler geliştirmiş ve o güne kadar dünya ile kopuk bir biçimde yaşayan Türkiye'yi bir anda dünya gündemine sokmayı başarmıştır. Bu dönemle birlikte, “Türk işadamları ihracatı öğrenmek, dünya pazarları için üretim yapmak,

kalitesini ve maliyetini buna göre ayarlamak gereğini duydu. Paranın ve dövizin gerçek değeri anlaşıldı. Bankacılığın, halktan ucuza para toplayıp eşe dosta dağıtmak olmadığı ortaya çıktı. İletişim ve turizmden dış ticarete, bankacılıktan kambiyo rejimine kadar çeşitli alanlarda Türkiye'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi için gerekli altyapıların bir bölümü oluşturuldu. Türkiye, uluslararası finans çevrelerinin ve yabancı sermayenin giderek daha olumlu bakmaya başladığı bir ülke hâline geldi..." (Ulagay, 1988: 37). Gerçekten de Özal'la birlikte Türk ekonomisinin ihracata yönelmesine ve dünya ekonomisiyle bütünleşmesine yönelik tedbirler ve bu yönde atılan adımlar, Özbudun'un da (1996: 107) belirttiği gibi adeta "sessiz bir devrime" yol açmıştır.

Böylece ekonominin rotasını dışa dönük gelişmeye çeviren, bütün enerjisini rekabet gücüne ulaştırmış ve ekonomik sorunlarını aşmış bir Türkiye'yi tasarlamakta harcayan Özal, Cumhuriyet tarihinde modernleşmeyi ekonomik kalkınma olarak gören ilk devlet adamıdır. Ve gerek ulusal, gerekse uluslararası sorunların çözümünde de tek seçenek olarak ekonomik kalkınmayı öngörmüştür. Özal'ın liberalizasyona dayalı rasyonalist ekonomi politikasının esprisi de burada yatmaktadır. Çünkü bir devlet politikası olarak ekonomiyi merkeze alan ve nihayetinde bütün sorunları ekonomik kalkınma ile çözüleceğini iddia eden ilk yaklaşımı da yine Özal'da görmekteyiz. Yakın dönem Türk tarihine bakıldığında modernleşme, kalkınma, gelişme ve ilerleme adına uygulanan politikaların, daha çok kültürel ve sosyal yaşamın değişimini hedef aldığı ve bu yöndeki reformları kapsadığı görülecektir.

Oysa bugüne kadar Türkiye'nin modernleşmemesinin en önemli nedeni olarak ekonomik yetersizlik görülmüştür. Aynı şekilde Osmanlı ekonomik düzeninin Batı Avrupa'da gelişen kapitalizme eklenememesi bu yetersizliğin gerekçesi olarak sunulmuş. Gerçekten de Türk modernleşmesinde devlet aklı, ekonomik rasyonaliteyi ihmal etmiştir ve gelişmeyi daha çok üst yapı kurumlarında gerçekleştirilecek kimi reformlarla sınırlı tutmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde bile altyapısal değişimden ziyade üstyapısal reformlara öncelik tanınmış, modernleşme, halkın günlük yaşamını, davranış kalıplarını, giyim kuşamını, dinsel inançlarını ve geleneksel alışkanlıklarını değiştirmesiyle eşdeğer görülmüştür.

Geç Osmanlı döneminde İttihat ve Terakki Fırkası, ekonomik kalkınmanın önemine değinmiş ve milli bir burjuva sınıfı yaratma çabasına girişmişti. Ancak, kısa bir süre sonra I.Dünya Savaşının başlaması ve hemen akabinde iktidarı kaybetmesi bu çabalarını sonuçsuz bıraktı. Cumhuriyet dönemi ise, bütünüyle bir kültürel devrim tarihidir. Devletin temel politikası, topyekûn bir batılılaşma ve çağdaşlaşmadır. Bunun için o güne kadar var olan bütün kurumsal yapılar radikal bir değişimden geçirilmiş, eski düzeni çağırıştıran ne varsa ortadan kaldırılmış ve yerine Avrupa'dan ithal edilen yeni değerler, yasalar, yapılar ve kurumlar almıştır. Cumhuriyet modernleşmesi, Batı'yı gülü ve dikeniyi almakta, muasır medeniyet olarak Batıyı görmekte ve bu medeniyete katılmanın bedelini

de ödemeye razı olmuştur. Ancak, batılılaşmanın aynı zamanda, sanayileşme, gelişme, üretim ve istihdam gibi ekonomik kalkınma olduğu gerçeği de göz ardı edilmiş, en basitinden bir toprak reformu bile yapılmamıştır. Daha çok sosyal ve kültürel değişimi önceleyen bu yaklaşım biçimini, politik modernleşme olarak tanımlamak mümkündür. Türkiye'nin 1980'lere kadar ki resmi devlet politikası da bu yöndedir.

Dışa dönük bir sanayileşme modelini benimsemek, ekonomiyi uluslararası sermaye ile bütünleştirmek, ödemeler dengesini ve döviz darboğazını aşmak amacıyla IMF ve Dünya Bankası ile istikrar politikaları adı altında bir yapısal uyum programını devreye sokmak, Özal ekonomisinin öncelikleri arasında yer almıştır. Çünkü ona göre, sosyal devlet anlayışı yerini neo-liberal politikalara bırakmak zorundadır. Dünya bu yöne doğru kaymakta, devletin ekonomi üzerindeki müdahalesi sona ermekte ve piyasa ekonomisi hâkim anlayış olarak öne çıkmaktadır. Bu anlayışın, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde de egemen olmaya başladığını düşünen Özal, ülkeler arasında varolan siyasi sorunların çözümünde de mali işbirliğinin önemine değinmiştir. Dolayısıyla modernleşmede olduğu gibi dış politikada da ekonomi faktörünü öne çıkaran Özal, bir gazetecinin sizi eleştirenler, dış politikayı da ekonomi ağırlıklı olarak yönlendirdiğinizi iddia ediyorlar. Sizce, uluslararası ilişkilerde ekonomik kararlarla, siyasi tercihler arasındaki etkileşim nasıl olmalıdır? Sorusuna şu cevabı vermiştir: “Ekonomisi dışarıya el açmayı icap ettiren bir ülkenin siyasi ağırlığı da olamayacağına inanıyoruz. Ekonomisi kuvvetlenen ülke siyasi ağırlığa da sahip olur. Bir ülkenin dış siyasetinde benim kanaatim ekonomi yüzde 80 ağırlıktadır” (Özal, 1984: 385).

Özal'ın ekonomi merkezli bu siyaset anlayışı, yukarıda da vurgulandığı gibi kendisini en fazla dış politikada hissettirmiştir. Çünkü Özal, ülke içinde yaşanan sorunların nedeni olarak ekonomik geri kalmışlığı gördüğü gibi uluslararası alanda yaşanan siyasi sorunların nedeninde de ekonomik çıkar çatışmasını görmüş ve basına verdiği demeçlerde hep bu gerçeğin altını çizmiştir. Dünya politika sahnesini, ülkelerin ekonomik güçleriyle orantılı olduğunu, milletler arasında gelişen ekonomik bağların, aynı zamanda o ülkeler arasındaki ihtilafli siyasi sorunların çözümüne de katkı sağlayacağını (Özal, 1986: 362), hatta ülkelerin birbirleriyle olan dostluklarında ve çatışmalarında da hep ekonominin ön planda olduğunu düşünmüştür (Özal, 1984: 88). Bu düşünüş tarzı, Özal'ın politikalarını belirleyen temel düşünce biçimidir. Ekonomik gelişmenin her tür sorunu çözeceğine olan inancı, her tür problemin nedeni olarak ekonomiyi görmesine de neden olmuş. Nitekim Özal (1986: 748), “Her işin başı paradır”, “Bu memleketin en önemli meselesi, ekonomidir” (1988: 387) diyerek iktisadi kalkınma ve yeterliliği, bir halkın kendi kaderine sahip çıkmasının en temel şartı olarak görmüştür. Siyasetin gerisinde de ticaret ve ekonominin olduğunu, dolayısıyla ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi özellikle dış ilişkilerde politik gerilimleri hafifleteceğine ve var olan sorunları çözeceğine inanmıştır.

Özal, Türk modernleşmesinde devletçilik ilkesini bütünüyle devre dışı bırakarak serbest rekabete dayalı pazar ekonomisine geçişi sağlayan ilk liderdir. Türkiye ekonomisinin parametrelerini baştan aşağıya değiştirerek, kamu ve özel sektörün birlikte üretime katıldığı karma ekonomik bir yapıdan serbest piyasa koşullarının işlediği liberal politikalara geçiş yaptı. İktidara geldikten sonra ülkenin kanun ve düzeni sağlama işini generallere tevdi ederken üzerinde durduğu en önemli konu ekonomi oldu. Çünkü ekonomi Özal politikalarının merkezinde yer alıyordu ve şayet ülke iktisadi açıdan gelişebilir, üretim ve ihracat yapabilir ve yeterince istihdam sağlayabilirse siyasi ve toplumsal sorunlarını da çözebileceğine inanıyordu. Nitekim Özal, iktidara gelir gelmez yaptığı ilk iş, Türkiye'nin mevcut ekonomik rejimini değiştirmek, rekabete dayalı bir ihracat politikası ve sistemli bir özelleştirme politikası uygulamak, devletin elini üretim sektöründen çektilererek daha çok altyapı hizmetlerine kaydırmak oldu. Ekonomi politikasında yaşanan bu paradigmal değişim kısa bir süre içinde meyvelerini vermeye başladı ve 1980'lerde Türkiye, dünyada en fazla büyüyen ülkeler arasında yer aldı.

Türkiye ekonomisinde yaşanan bu gelişmenin en önemli nedeni, o güne kadar sürdürülen ithal ikameci anlayıştan vazgeçilip, serbest pazar ekonomisine geçilmiş olmasıdır. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisi Özal için vazgeçilmez ve alternatifi olmayan bir sistemdir. Serbest piyasanın aynı zamanda hür demokratik sistemin de güvencesi olduğunu düşünen Özal, bu inancını 28 Ocak 1986'da TUSİAD' ta yaptığı konuşmada şöyle ifade ediyordu: "serbest ekonomik bir düzen, kanaatimizce insanların, şirketlerin en iyi çalışanlarını, en iyi şekilde hizmet veya üretim yapanlarını öne çıkarır" (Özal, 1986: 201). Onun için serbest pazar ekonomisinden vazgeçmenin imkânı yoktur. Çünkü Özal bu sistemle, insanların kendi kabiliyetlerini özgürce sergileyebildiklerini, aksi durumda devletin her şeye müdahale ettiğinde insanların kabiliyetlerinin köreleceğini ve dolayısıyla verimin düşeceğini düşünmüştür. Özal, ayrıca serbest piyasanın bir ön koşulu olarak birey faktörünü öne çıkarmış ve kalkınmada insan unsurunun önemine değinmiştir.

17 Nisan 1985'te Hannover Fuarı'nın açılış konuşmasında bu konuyla ilgili olarak Özal, şu açıklamayı yapmıştır: "Özel teşebbüs ve serbest rekabet şartlarını, Türk ekonomisinin temeli ve ekonomik gelişmenin itici güçleri olarak değerlendirmekteyiz. Bizim uyguladığımız sistemin temelinde insana, girişimciliğe, ferdiyetçiliğe dönüş vardır. Devletin müdahalesinin asgariye indirilmesi, kabiliyetli insanın öne çıkması vardır. Ekonomimizi içe dönük olmaktan çıkarıp, uluslararası rekabete açık hâle getirmemiz lazım" (Özal, 1985: 247-248). Böylece, liberalleşmenin, modernleşmenin ve gelişmenin temelinde ferdin girişim ruhunu öne çıkaran Özal, kalkınmada teşebbüs özgürlüğünün önemini vurgulamıştır.

Turgut Özal'ın uyguladığı serbest piyasa ekonomisi, günümüz Türkiye'sinde özellikle toplumsal ve siyasal alanda çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçları iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Birincisi, karma ekonomi ve

devletçilik ilkesinden vazgeçilip liberal iktisadi anlayışa geçilmesi; Türkiye'nin 150 yıllık modernleşme anlayışını kökten değiştirmiş, o güne kadar devlet eliyle yürütülen, resmi ideolojiyle desteklenen ve temelde kültürel değişimi önceleyen politik modernleşme anlayışı yerini, teknolojik ve ekonomik bir modernleşme anlayışına bırakmıştır. Bu değişim aynı zamanda devletin ekonomi üzerindeki tekelinin kırmasına, bireylerin piyasada daha özgürce hareket etmesine ve üretimde bulunmasına fırsat tanımıştır. Nitekim 1980'lerle birlikte Türk iş dünyası ve özel sektör, dünyanın her tarafına dağılarak uluslararası alanda önemli yatırımlarda bulunmaya başladılar ve bu yatırımlarla sağlanan döviz girdisi, cumhuriyet dönemi boyunca ülkede sürekli açık veren dış ödemeler dengesini önemli ölçüde kapattı.

Bu dönemde iktisadi modernleşme anlayışıyla hareket edildiği için de ihracatı artırmaya dönük önemli adımlar atıldı. En başta yakın komşu devletlerle mali ve ticari işbirliğine gidildi. Ortadoğu'ya, İran'a, özellikle Kuveyt, Libya ve Suudi Arabistan'la yakın ilişkilerde bulunarak bankacılık ve finans yatırımlarına girildi. Dış kaynak ve yabancı sermaye girişine izin verilerek istihdam yaratılmaya çalışıldı ve Özal, dış gezilerinde sayıları bazen 400'e varan işadamını yanına alıp dış ülkelerde dolaştırdı, onlara finans sağlamaya ve yatırım yapmak için gerekli diplomatik ilişkileri kurmaya çalıştı. Bu dönemde uygulanan reformlar sayesinde (1981–1998) Türkiye %5,2'lik büyüme oranı ile özel sektör, dünyanın en rekabetçi kırk ülke arasına girdi (Jung-Piccoli, 2004: 163). Hatta 1984 yılında dünya ticaretinin gerilediği, ülke pazarlarının iyice daraldığı bir dönemde Türkiye, ihracat artışında dünyada birinci sıraya yükseldi. 1983 yılında 5,7 milyar dolar olan ihracatımız, 1984'te 7,1 milyar dolara (Özal, 1985: 4) ve 1988'de de 11.7 milyar dolara dayandı.

Bu durum her ne kadar Türkiye'deki ekonomik sıçramayı göstermesi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilse de, ekonomiyi dışa açarak rekabete dayalı bir ihracat politikasının izlenmesi, toplumsal ve sınıfsal düzeyde önemli sorunları da beraberinde getirdi. Ülkede sınıflar arasında gelir adaletsizliği ve sabit gelirli çalışanların ücretlerinde önemli düşüşler yaşandı. "Devlet Planlama Teşkilatının hesaplarına göre ülkenin GSMH'da ücretlerin payı 1977'de %36 gibi yüksek bir orandan, 1987'de %18 gibi düşük bir orana doğru keskin bir düşüş gösterdi. Buna bağlı olarak da işsizlik on yıl içinde % 15 oranında arttı" (Ahmad, 1995: 248–86). İhracatı artırmaya dönük sağlanan krediler ve bu yönde yapılan teşvikler, ülkede hayali ihracat patlamasına yol açtı. Nitekim 2001 yılında Emniyet ve Maliye Bakanlığının birlikte yürüttükleri "Örümcek Ağı" adlı operasyonda, 1996–1998 yılları arasında 3 milyar dolarlık hayali ihracatın yapıldığı ortaya çıktı (Radikal, 30.10.2001).

Ayrıca yapısal uyum programları adı altında IMF ve Dünya Bankasından alınan krediler, başta altyapı hizmetleri -yol, su, elektrik, enerji, barajlar, köprüler- olmak üzere uzun vadeli yatırımlarda kullanılması nedeniyle artan borç ve faizler, Türkiye'de enflasyonu körüklemiş ve hayat pahalılığını artırmıştır. Bu durum, doğal olarak yolsuzluk ve yoksulluğu beraberinde getirmiş

ve üretmeden tüketen bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bunda Özal hükümetleri döneminde yerel yönetimlerin hukuk dışı bazı uygulamaları da etkili olmuştur. Bilindiği gibi Anavatan Partili belediyelerde zaman zaman seçim yatırımı olarak gecekondulara dönük tapu tahsis belgeleri verilmiş, imar afları ve kent planlamasından yoksun imar izinleri çıkarılmıştır. Enerji ve bayındırlık ihaleleri, hayali ihracatlar, özelleştirme furçası ve banka hortumları alıp başını gitmişti.

Güçlü bir sosyal devlet geleneği bulunmayan Türkiye'nin ekonomik yapısının bütünüyle neo-liberalizme bağlanması, yine yukarıda belirtildiği gibi başta alt ve orta sınıf olmak üzere toplumun büyük çoğunluğunu olumsuz yönde etkilemiştir. 12 Eylül rejiminin sendikal faaliyetleri ve işçi sınıfını baskı altında tutması, Özal'ın da emeğe karşı sermayeden yana tavır koyması, sendikaları toplu eylem ve grev kararlarına sevk etmiştir. Nitekim bu dönemde başta SEKA olmak üzere Demirçelik grevleri yaşanmıştır. Gerçekten de Özal'ın uygulamaya geçirdiği ve temelde Türk ekonomisini dünya ekonomisine eklemeyi hedefleyen politikalar, Türkiye'deki geleneksel üretim ilişkilerini yapıbozumuna uğratmıştır. Dışa açılma politikaları sonucu tüketim, insanların sosyal statülerini belirleyen önemli bir gösterge olmuş, özellikle de ithalatın serbest bırakılması ve lüks tüketime yönelik eğilim kitlesel düzeyde bir gösterişe neden olmuştur. Bu politikalar, bir yandan sermayenin elini güçlendirirken, diğer yandan emeği esneklettiği ve ücretleri düşürdüğü için de işsizlik, alıp başını gitmiştir. Her ne kadar bu durum, Türkiye'deki sermaye birikimini artırıyorsa da, toplumsal kesimler arasındaki gelir adaletsizliği ve sınıflar arasındaki uçurumu da derinleştirmiştir. Bir yandan işsizlik ve kötü çalışma koşulları, öte yandan tüketimin artması toplumsal bütünleşmeyi de güçleştirmiştir.

Özal'a göre gelinen noktada böyle bir tablonun zuhur etmesinin nedeni, devletin kendisini 15 yılda finanse edebilecek yatırımlara girmesidir. Ona göre, "70-100 yılda yapılabilecek bir transformasyon 10 yıla sıkıştırılmaya çalışıldığı için yüksek enflasyon baş göstermiştir" (Barlas, 2001: 88). Ancak, ekonomide yaşanan bütün olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye, dünyadaki az gelişmiş ülkeler arasından gelişmekte olan ülkelere arasına, Türk ekonomisi de dünyanın en fazla büyüyen ekonomileri arasına girmeyi başarmıştır.

Bu başarının en önemli nedeni hiç şüphesiz ki, rekabete dayanan, verimliliği ve kaliteyi esas alan liberal iktisadi modelin uygulanmış olmasıdır. Her tür özgürlüğün güvencesini piyasa ekonomisi ve kapitalizme endeksleyen bu model, başta Amerika ve Batı Avrupa olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde uygulanmaya çalışıldı. Dolayısıyla Özal ekonomisinin yakın dönem Türk tarihinde yarattığı en önemli değişiklik, klasik devlet zihniyetinin, karma ekonomik düzenin ve politik modernleşme biçiminin bir revizyondan geçmiş olması ve Türk ekonomisinin dünya ile bütünleşmesi sonucu kapitalizm ve uluslararası sermaye ile eklenmiş olmasıdır. 1980 sonrası dünyada yükselen neo-liberal politikaların ve yeni sağ siyasetin Özal tarafından Türkiye'de uygulanmış olması, ekonomik ve teknolojik bir modernleşme anlayışının gelişmesine de yol açtı. Bu anlayış aynı zamanda kültürel devrimlere öncelik veren ve gelişmeyi

üstyapısal kurumlardaki değişikliklerde arayan klasik devletçi zihniyetten de bir kopuşu temsil eder. Bu açıdan Özal'ın liberal-muhafazakâr politikaları, Türkiye'de; devletin resmi ideolojisine, söylemine ve pratiğine karşı bir duruşu da yansıtır.

Bu politikaların ikinci bir sonucu da, Türkiye'de yeni bir sınıfsal yapının meydana gelmiş olmasıdır. Siyasette muhafazakâr, ekonomide de liberal politikaların uygulanmış olması, kaynağını Ortadoğu sermayesinden alan ve adına "Anadolu Kaplanları" denilen yeni bir girişimci sınıfın doğmasına neden oldu. Özal dönemiyle birlikte "Yeşil Sermaye" olarak da bilinen muhafazakâr bir burjuva sınıfı özellikle İç Anadolu kentlerinde kendisini hissettirdi, İstanbul ve Ankara'ya uğramadan dünyanın birçok ülkesiyle ihracat yapabilecek güce ulaşan bu sınıf, Özal'ın İslami sermayeyi desteklemesiyle daha da güçlendi. Nitekim Özal, iktidarının ilk altı ayında KOBİ'leri desteklemek amacıyla bu kesime önemli oranda teşvikler verdi ve bu kesimler, ekonomik açıdan örgütlenmeye (Musiad) başladılar.

Sonuç

Turgut Özal'ın uyguladığı liberal-muhafazakâr politikaların temelinde, 1980'lerin başında bütün dünyada hızla yayılan ve Amerika ile Avrupa'da egemen olmaya başlayan "yeni sağ siyaset" anlayışı yatmaktadır. 80 öncesinin Türkiye'sinde, karma ekonomi ve ithal ikameye dayalı bir sanayileşme modeli benimsenmiş, ancak ekonomide beklenen kalkınma ve gelişme sağlanamamıştı. Buna siyasi istikrarsızlık ve askeri darbe de eklenince Türkiye, cari açığı sürekli artan, borçlarını ödeyemeyen, ihracat yapamayan, dönemin başbakanı Demirel'in ifadesiyle, ülkenin yetmiş sente muhtaç hâle geldiği bir dönem içine girmiştir. 12 Eylül darbesi sonrasında yapılan ilk genel seçimde büyük bir oy farkıyla iktidara gelen Özal, dünyada gelişen yeni ekonomik ve siyasi değişimleri fark etmiş ve Türkiye'nin rotasını bu yeni gelişmelere doğru kaydırmıştır. Nitekim 1970'lerden sonra ideolojik bir kriz içine giren ve uyguladığı sosyal politikalarla halkına ekonomik resesyona yaşatan refah devleti anlayışı, yerini serbest piyasa ekonomisine bırakmaya başlamıştır. Devletin ekonomik ve sosyal yaşamdan elini çekmesini talep eden ve piyasayı bireylerin inisiyatifine bırakan bu yeni siyaset tarzı, en çok ulus devletin egemenlik alanını tehdit etmiştir.

Yeni sağ siyaset, ulusal sınırları ve gümrük duvarlarını kaldırarak, uluslararası şirketlerin önünü açmış ve yabancı sermaye akışına ruhsat vermiştir. Küreselleşme adı verilen bu yeni düzen, devletin görev ve sorumluluk alanını yeniden tanımlama ihtiyacını da hissetmiştir. Buna göre devlet, artık piyasanın aktif bir oyuncusu olmaktan çıkarak; iş vermekten, istihdam yaratmaktan, üretimde bulunmaktan ve ekonomiye müdahale etmekten vazgeçecek, temel altyapı hizmetleri, güvenlik ve adalet gibi konularda söz sahibi olacak, bunun dışında yer alan ekonomi, eğitim ve sağlık gibi alanları

özelleştirmek suretiyle piyasa ekonomisinin işleyişine ve sivil toplum örgütlerinin inisiyatifine bırakacaktı. Diğer bir deyişle devlet, artık sosyal hizmet sunma sorumluluğundan vazgeçecek ve bu işi piyasanın görünmez eline bırakacaktır. Bu temel felsefe üzerinde somutlanan ve uygulandığı ülkelerde başta gelir adaletsizliği olmak üzere sosyal ve ekonomik problemlere yol açan bu politikalar, ülkemizde Özal'la birlikte gündeme gelmiştir.

Özal'ın politik tercihleri, ekonomik rasyonalizmin her türlü sorunu çözebileceği inancına dayanmıştır. Özal'a göre Türkiye'nin geri kalmasının temel nedeni ekonomik açıdan kendine yeterli hâle gelememesi ve diğer ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde olamamasıdır. Kalkınmanın yolu, dünya ile rekabet etmekten ve ekonomik bir güç olmaktan geçer. Dolayısıyla Özal için ekonomik gelişmişlik, hem yoksulluk ve işsizliği önleyecek ve sosyal refahı artıracak, hem de başta bölgeler arası dengesizlik olmak üzere ülkede bulunan bütün sorunları çözecek yegâne seçenektir. Modernleşmek de sosyal ve kültürel açıdan Avrupa'ya benzemekle değil, ekonomik ve teknolojik açıdan onlarla yarışabilmektir. Dış politikasını da bu temel düşünce üzerinde kuran Özal, cumhuriyet tarihinde en fazla dış ülkeleri ziyaret eden, ikili anlaşmalar imzalayan, ekonomik, ticari ve mali işbirliği yapan lider olarak da ön plana çıkmaktadır. Özal, karşılıklı çıkara dayalı ekonomik ilişkilerin, ülkeler arasında varolan siyasi ve askeri sorunların çözümüne de katkı sağlayacağını, siyasal bir aktör olabilmek için de yine ekonomik açıdan güçlü olmak gerektiğini söylemiştir. Kısacası Özal'ın izlediği politikalar, Türkiye'nin hem bölgesel bir güç haline gelmesinde hem de hâlen dünyanın en büyük 17. ekonomisine sahip olmasında çok önemli payı olduğunu söylemek gerekir.

Kaynaklar

- AHMAD, Feroz, 1995., *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Y.Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- BARLAS, Mehmet, 2001, *Turgut Özal'ın Anıları*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- BAŞKAYA, Fikret, 2009, *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türk Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- BORATAV, Korkut, 2010, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇAVDAR, Tevfik, 1992, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara: İmge Kitabevi
- JUNG, Dietrich & Piccoli, Wolfango, 2004, *Yol Ayrımında Türkiye*, (çev. B. Kurt), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KAYA, Reşit, 2009, "Neoliberalizmin Türkiye'ye Siyasal Etkileri Üzerine Değerlendirmeler ve Tartışma Öğeleri", *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, (der. N.Mütevellioğlu-S.Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- NOZICK, Robert, 2006, *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (çev. A. Oktay), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZAL, Turgut, 1984, *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları-13.12.1983-12.12.1984*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut, 1985, *Başbakan Turgut Özal'ın Basın Toplantısı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

- ÖZAL, Turgut, 1985, *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları, 13.12.1984–12.12.1985*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut, 1986, *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1985–12.12.1986*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut, 1988, *Başbakan Turgut Özal'ın TBMM-Yurtiçi Seyahatlerinde Yaptığı Konuşmalar 13.12.1987–12.12.1988*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut, 1992, *Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dış Politika ve Ekonomi Açılımlarından "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri" Adlı Uluslararası Sempozyumun Açılışında Yaptıkları Konuşma*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZBUDUN, Ergun, 1996, "Özal ve Demokratikleşme", (ed. İ.Sezal), *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, İstanbul: 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayınları.
- ÖZKAZANÇ, Alev, 1995, "Türkiye'de Yeni Sağ", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:15, İletişim Yayınları
- SÖNMEZ, Mustafa, 1987, *Kırk Haramiler: Türkiye'de Holdingler*, İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- ULAGAY, Osman, 1987, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ULAGAY, Osman, 1988, *Özal'ı Aşmak İçin*, İstanbul: Afa Yayınları.
- YELDAN, Erinç, 2009, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Radikal Gazetesi, 30.10.2001